

Анастасія Гапиенко

**ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ ИСТОРИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ:
РОЗМЫШЛЕННЯ О ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ**

В статье рассматриваются тенденции развития современной западной исторической науки второй половины XX – XXI вв., анализируются современные полидисциплинарные модели прошлого. В данном контексте исследуются подходы ведущих западных школ для понимания истории Российской империи конца XIX – начала XX вв.

Ключевые слова: *постмодерн, западная теория истории, глобальная история, империология, евразийство.*

Anastasiia Gapienko

**GLOBAL PRACTICES OF HISTORICAL KNOWLEDGE:
THOUGHTS ON TIME AND SPACE**

The article examined the trends of Western historical science of the second half of the XX - XXI century; current multidisciplinary models of the past are analyzed. It is examined approaches of the leading Western schools to understanding the history of the Russian Empire in late XIX - early XX century.

Keywords: *postmodern, the English theory of history, global history, imperolohiya, Eurasianism.*

Марина Кеда

**РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА
ПРАВознавства ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО за 2013 р.***

Наукова робота викладачів Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського у 2013 р. проводилась у відповідності з кафедральними планами НДР та індивідуальними планами професорсько-викладацького складу.

Станом на листопад 2013 р. в Інституті працюють 59 викладачів** (56 – на постійній основі; 3 – сумісників), в т.ч.: докторів – 8, кандидатів – 43. Таким чином, 51 співробітник має наукові ступені та вчені звання, що становить 86 % від загальної кількості співробітників Інституту. 3-поміж співробітників, які працюють на постійній основі (56 осіб), наукові ступені та вчені звання мають 48 осіб, що становить 86 %. Відповідний показник по кафедрах наведений в Таблиці 1.

* Дана інформація в розширеному варіанті була оприлюднена заступником директора з наукової роботи і обговорена на засіданні Вченої ради Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М.Лазаревського 31 січня 2014 р.

** Тут і далі статистичні дані звіту наводяться станом на листопад 2013 р.

Таблиця 1. Структура професорсько-викладацького складу (що працюють на постійній основі).

показники кафедра	Всього осіб, що працюють на постійній основі (з внутрішніми сумісниками)	Кількість осіб, що мають наукові ступені і вчені звання	Відсоток від загальної кількості осіб, що мають наукові ступені і вчені звання
Історії та археології України	15	15	100%
Всесвітньої історії	11	10	91%
Етнології та краєзн.-туристичної роботи	7	7	100%
Педагогіки і метод. виклад. історії та сусп. дисциплін	10	7	70%
Історії ЦСЄ	5	5	100%
Правових дисциплін	8	4	50%
Разом по Інституту	56	48	86%

2013 року в Інституті було захищено одну докторську дисертацію (Третяк О.С.). Водночас триває робота над докторськими дослідженнями доц. Черненко О.Є., доц. Ващенко А.В. (які навчаються в докторантурі), а також доц. Веремейчик О.М., доц. Воронка О.Г., доц. Остриянка А.М., доц. Тарасенка О.Ф., доц. Рахна О.Я., доц. Гаврилова В.М.

У поточному році викладач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Максименко О.В. отримала вчене звання доцента.

Відбувся захист трьох кандидатських дисертацій Віхрова С.О. (кафедра правових дисциплін), Казимір В.А. (кафедра всесвітньої історії), Ногіна Є.В. (кафедра історії та археології України).

Триває подальша робота по підготовці кандидатських дисертацій, над якими працюють 32 аспіранти денної і заочної форми навчання та здобувачі. Відповідний показник по кафедрам становить: кафедра історії та археології України – 15, кафедра педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін – 4, кафедра всесвітньої історії – 6, кафедра етнології та краєзнавчо-туристичної роботи – 2, кафедра правових дисциплін – 3, кафедра історії ЦСЄ – 2.

Кількість публікацій продовжує зростати у порівнянні з попередніми роками: 261 проти 251 (2012 р.), 231 (2011 р.) і 220 (2010 р.). У порівнянні з минулим роком зріс і показник кількості друкованих аркушів: цього року він становить 293,5. У попередні роки цей показник становив 266 (2012 р.), 333 (2011 р.) і 284 (2010 р.).

Найбільша кількість публікацій (123, що становить 30 % від загальної кількості по Інституту) з різних питань історії, археології, археографії України та історичного краєзнавства) здійснена кафедрою історії та археології України. Зокрема, у 2013 р.:

– вийшов друком збірник документів і матеріалів «Настрої населення Чернігівщини в умовах сталінської революції «згори» (1928–1938 рр.)» (проф. Коваленко О.Б.);

– вийшло друком друге виправлене і доповнене видання збірника документів і матеріалів «Батури: сторінки історії» (проф. Коваленко О.Б.);

– колективом авторів, членом якого була доц. Демченко Т.П., підготовлено і видано спеціальний випуск журналу «Пам'ятки України», присвяченого постаті Михайла Могилянського; за участі київських істориків проведено «круглий стіл», присвячений 140-річчя від дня народження М. Могилянського, в рамках якого відбулася презентація журналу;

– здійснено видання спільного з вченими Брянської (Росія) та Гомельської (Білорусь) областей наукового археологічного щорічника, другий випуск якого «Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2012 г.» побачив світ у 2013 р. (проф. Коваленко О.Б.);

– здійснено перевидання праці В.Л. Модзалевського, П.М. Савицького «Очерки искусства Старой Украины. Чернигов» (проф. Коваленко О.Б.).

Спільними зусиллями кафедр історії та археології України і всесвітньої історії до 40-річчя відновлення історичного факультету було видано довідник: «Кандидати і доктори наук – випускники історичного факультету / Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка» (упорядники: проф. Коваленко О.Б., доц. Кеда М.К., доц. Рахно О.Я.);

Кафедра всесвітньої історії видала бібліографічний покажчик: Історична русистика в Україні: 2000 – 2010 рр.: бібліогр. покажч. / [Чернігівський нац. пед. ун-т ; упор. Л. Сеніна, І. Чугаєва, К. Ячменіхін; авт. передмови Л. Сеніна, К. Ячменіхін]. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2013. – 432 с.

Кафедрою всесвітньої історії спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ, Інститутом загальної історії РАН та Науково-дослідним відділом рукописів Російської державної бібліотеки підготовлено і видано друком збірник праць В. Піскорського: Піскорський В. К. Флорентійський збірник / Упорядники: Кеда М.К., Новікова О. О., Пичугіна І. С. – Київ-Москва-Чернігів: ИВИ РАН, 2013. – 372 с.

Кафедрами педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін й етнології та краєзнавчо-туристичної роботи було підготовлено і видано друком монографію і навчальний посібник: Третяк О. С. Теоретико-методологічні засади проведення соціальної та виховної роботи із засудженими до позбавлення волі: монографія / Олена Станіславівна Третяк. – Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 400 с.; Третяк О. С. Соціальна психологія: [Навчальний посібник] / О. С. Третяк. – Чернігів, 2013. – 190 с.

Значно розширилась і географія публікацій: Київ, Глухів, Ялта, Суми, Донецьк, Луганськ, Ужгород, Переяслав-Хмельницький, Ніжин, Брянськ, Белгород, Москва, Санкт-Петербург, Вологда, Кокіно, Магадан, Мінськ, Гомель, Люблін.

У звітній період тривало видання часопису «Сіверянський літопис» (заступник головного редактора і член редакційної колегії – проф. Коваленко О.Б., член редакційної колегії – Острянюк А.М.). Проф. О.Б. Коваленко є заступником головного редактора історико-культурологічного збірника «Ніжинська старовина», членом редакційної колегії журналів «Сумська старовина» та «Літературний Чернігів», головою редакційної колегії серії біобібліографічних покажчиків «Історики та краєзнавці Чернігівщини», головою редакційної колегії збірника наукових праць «Скарбниця української культури»; доц. Коваленко В.П. – членом редакційних колегій журналів «Археологічний літопис Північного Лівобережжя» та «Сумська старовина».

2013 р. побачив світ третій випуск збірника студентських наукових робіт «Juvenia Studia» (голова редколегії – доц. Кеда М.К.), в якому публікуються кращі наукові розвідки студентів Інституту.

Зросла кількість виступів викладачів на міжнародних наукових конференціях: 93 доповіді (2013 р.) проти 70 минулого року. Також у порівнянні з минулим роком істотно зросла кількість виступів на всеукраїнських конференціях: 44 (2013 р.) проти 17 (2012 р.). Майже вдвічі зросла кількість виступів на регіональних конференціях: 73 проти 32 минулого року. Водночас відповідна увага приділялась організації та проведенню наукових форумів. Вже стали традиційними започаткована кафедрою всесвітньої історії міжнародна наукова конференція «Російська імперія в історичній ретроспективі: влада і суспільство», присвячена дослідженню характерних рис функціонування державно-політичного механізму Російської імперії крізь призму відносин влади та суспільства та їх вплив на трансформаційні процеси цього періоду; започатковані кафедрою етнології та краєзнавчо-туристичної роботи «Носівські читання», присвячені культурі та побуту населення порубіжних територій України; започатковані кафедрою педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін «Фльорівські читання», присвячені питанням історії та теорії педагогіки тощо. Також кафедрою історії та археології України в поточному році були проведені Курасівські та

Батуринські читання. Загалом кафедри Інституту виступили організаторами і співорганізаторами 9 конференцій різного рівня.

На кафедрі історії та археології України продовжується виконання госптеми «Археологічні дослідження в охоронних зонах державного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в м. Батурин Бахмацького району Чернігівської області. Завершувалось виконання госптеми «Наукові археологічні дослідження на городищі Замкова Гора XI–XIII та XVI–XVIII ст. на території обласного комунального підприємства «Історико-археологічний комплекс «Древній Любеч» у смт Любеч Ріпкинського району Чернігівської області» (керівник – доцент О.М. Веремейчик, науковий консультант – професор О.Б. Коваленко). Зокрема здійснювалися роботи в рамках виконання «Обласної цільової програми археологічних досліджень Чернігівської області на 2013 р.». Продовжувалося вивчення втрачених пам'яток архітектури Чернігова – прибудов до давньоруського Спасо-Преображенського собору XI ст. та Петропавлівської церкви з трапезною 1676 р. на території Єлецького Свято-Успенського монастиря у Чернігові (доц. Черненко О.Є., проф. Коваленко О.Б. Іоаннісян О.М., Івакін Г.Ю.). Отримані матеріали дозволяють визначити конструктивні особливості та відтворити будівельну історію цих споруд.

При кафедрі історії та археології України працює Центр археології та стародавньої історії Північного Лівобережжя ім. Д.Я. Самоквасова. У 2013 р. співробітниками Центру в рамках Батуринської експедиції продовжили планомірне вивчення археологічних пам'яток в межах охоронних зон Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (ст. викладач Скороход В.М., с.н.с. Ситий Ю.М.). Крім того, викладачі та співробітники кафедри здійснювали дослідження у складі Виповзівської (керівник ст. в. Скороход В.М.), Мезинська (керівник с.н.с. Луценко Р.М.), Новгород-Сіверської (керівник доц. О. Черненко) археологічних експедицій. Зокрема, було:

- продовжено дослідження решток споруд на території заміської резиденції гетьмана Івана Мазепи в ур. Гончарівка у Батурині (ст. в. Скороход В.М., с.н.с. Ситий Ю.М.);
- продовжені археологічні дослідження біля с. Виповзів Козелецького р-ну Чернігівської обл., які дозволили детально простежити культурно-хронологічну схему розвитку пам'ятки та відзначити її унікальність серед пам'яток Подесення X ст.
- продовжені дослідження на території стародавнього Любеча, в ході яких проведені розкопки на Монастирищі та посаді (доц. Веремейчик О.М.);
- продовжені археологічні дослідження перлини давньоруської архітектури Спасо-Преображенського собору XI ст. в Чернігові (доц. Черненко О.Є., наукові консультанти Іоаннісян О.М., Івакін Г.Ю., Коваленко О.Б.); перші підсумки робіт оприлюднені у збірці «Древнерусское искусство. 1963–2012. Итоги и перспективы», а також у збірці «Археологічні відкриття в Україні»;
- здійснено архітектурно-археологічні дослідження на території Спасо-Преображенського монастиря у Новгороді-Сіверському (доц. Черненко О.Є.);
- викладачі та студенти під керівництвом доц. Черненко О.Є. продовжили співпрацю в рамках міжнародної польсько-російсько-української експедиції Конінського кураєвого музею у м. Конін, Великопольське воєводство, Польща;
- члени кафедри проф. Коваленко О.Б., доц. Черненко О.Є. взяли участь у підготовці концепції реставрації пам'яток, реконструкції та впорядкування території колишнього Дитинця в Чернігові.

З 1992 р. на базі кафедри історії та археології України функціонує Чернігівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, яке за сумісництвом очолює проф. Коваленко О.Б. Його співробітники виявляють, вивчають і запроваджують у науковий обіг документи і матеріали XVII–XX ст. Спільно з Чернігівським історичним музеєм ім. В.В.Тарновського відділення видає збірник наукових праць «Скарбниці українського культури» (протягом 1996–2013 рр. побачили світ 14 його випусків).

Викладачі кафедри всесвітньої історії продовжували розробляти дві наукові теми: «Проблеми історії Російської імперії: соціальний та особистісний вимір» (державний реєстраційний номер 0ШУ003143) та «Держава, церква і суспільство модерної Європи (XVI – XIX ст.): історія та історіографія» (державний реєстраційний номер 0ШУ003144). Також триває робота над держбюджетною темою № 4-2012 «Російська імперія у XIX – на початку XX ст.: механізми взаємодії влади та суспільства (регіональний аспект)». При кафедрі всесвітньої історії продовжує свою діяльність Центр історичної русистики імені О.Л. Нарочницького.

На кафедрі правових дисциплін виконується наукова тема «Правові засади поєднання державного регулювання та ринкового саморегулювання в окремих сферах і галузях економіки: історія і сучасність» (державний реєстраційний номер 0111U003765).

Традиційно кафедри Інституту підтримували тісні зв'язки з провідними науковими установами України. Кафедра історії та археології України підтримує тісний зв'язок з Інститутом історії України НАН України. Молоді викладачі захищають на засіданнях Спеціалізованої вченої ради Інституту кандидатські дисертації, а досвідчені – виступають опонентами. Проф. Коваленко О.Б. входить до складу створених на базі Інституту авторських колективів багатотомних «Енциклопедії історії України» та «Енциклопедії сучасної України». Партнерські контакти кафедра встановила з Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства. Проф. Коваленко О.Б. є членом Спеціалізованої вченої ради Інституту, на засіданнях якої захищають кандидатські дисертації молоді викладачі Інституту. Продовжувалось багаторічне наукове співробітництво кафедри з Інститутом археології НАН України, Асоціацією дослідників голодоморів, Чернігівським обласним історичним музеєм ім. В.В. Гарновського, Національним архітектурно-історичним заповідником «Чернігів стародавній», Державним архітектурно-історичним заповідником у м. Глухові, Обласним комунальним підприємством «Історико-археологічний комплекс «Древній Любеч» у смт Любеч Ріпкинського району Чернігівської області, Національним культурно-історичним заповідником «Гетьманська столиця» (м. Батурин), Державним архівом Чернігівської області, Чернігівським літературно-меморіальним музеєм ім. М. Коцюбинського, Чернігівською обласною науково-універсальною бібліотекою ім. В.Г. Короленка.

Кафедра всесвітньої історії співпрацює з історичними факультетами Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

Кафедра етнології та краєзнавчо-туристичної роботи має договір про співробітництво з Центром дитячого та юнацького туризму і екскурсій управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації.

Історичні кафедри Інституту традиційно підтримують зв'язки з зарубіжними вишами. Кафедра історії та археології України має угоду з Тульським державним педагогічним університетом ім. Л. Толстого (РФ). Продовжувалось багаторічне наукове співробітництво кафедри з Інститутом археології РАН, Інститутом історії матеріальної культури РАН, товариством «Polska-Wshid у м. Конін (Великопольське воєводство, Польща), Понтифікальним Інститутом Середньовічних Студій. Кафедра всесвітньої історії має договір про співробітництво з історичним факультетом Національного дослідницького університету «Белгородський державний університет» (РФ).

Впродовж 2013 р. співробітники Інституту перебували у закордонних відрядженнях до Росії, Білорусії, Польщі.

Продовжує свою роботу Спеціалізована вчена рада по захисту кандидатських дисертацій, до складу якої увійшли провідні науковці Інституту. Голова Ради – перший проректор, проректор з наукової роботи, професор кафедри всесвітньої історії доктор історичних наук Дятлов В.О. Впродовж 2013 на її засіданнях було захищено 4 кандидатські дисертації.

Цього року уже 3 (проти 2 – минулого року) викладачів Інституту стали членами спеціалізованих вчених рад по захисту докторських дисертацій (проф. Ячменіхін К.М. – член Спеціалізованої вченої ради Д 64.051.10 в Харківському національному університеті ім. В. Каразіна, проф. Дятлов В.О. – член Спеціалізованої вченої ради Д 26.728.01 у Дипломатичній академії України при МЗС України; проф. Віхров О.П. – член спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій Д 26.142.01 у Міжрегіональній Академії управління персоналом, м. Київ). 10 професорів та доцентів Інституту входять до складу спеціалізованих вчених рад по захисту кандидатських дисертацій.

Провідні викладачі Інституту брали участь у процесі атестації наукових кадрів: підготовлено 2 виступи в якості опонентів на захистах докторських дисертацій, 10 виступів в якості опонентів на захистах кандидатських дисертацій. Підготовані 2 офіційні відзиви на автореферати докторських дисертацій та 28 відзивів на автореферати кандидатських дисертацій. 6 кандидатських дисертацій отримали рецензії від співробітників Інституту.

На кафедрах Інституту працюють 19 дослідницьких груп і гуртків, до складу яких входить понад 200 викладачів та студентів.

У 2013 р. Інститутом було проведено 3 міжнародні літні школи:

- на базі Міжнародної Батуринської та Виповзівської археологічних експедицій працювали Міжнародні літні польові школи молодих археологів, в роботі яких взяли участь студенти, магістранти та аспіранти з університетів України, Росії, Білорусі, Великобританії;

- на базі кафедри всесвітньої історії – II Міжнародна літня школа для молодих науковців «Російська імперія XIX – початку XX ст.: влада і суспільство».

Успішно продовжує свою роботу заснований 2010 р. міський історичний клуб «Геродот» (голова Ради клубу – доц. Кеда М.К), на засіданнях якого учні старших класів міста Чернігова та студенти Інституту разом з провідними викладачами Інституту обговорюють дискусійні проблеми всесвітньої та вітчизняної історії. Також продовжують свою роботу міські клуби для старшокласників «Правознавець» (голова Ради клубу доц. Русанов Ю.А. та «Горизонт» (голова Ради клубу проф. Віхров О.П.).

2013 р. продовжувала діяльність Рада молодих вчених, забезпечуючи організацію та проведення предметних олімпіад, конкурсу студентських наукових робіт, конференцій молодих науковців.

Важливим індикатором ефективності студентської наукової роботи є перемоги студентів у всеукраїнських олімпіадах та конкурсах. Зокрема студентка Андрушко І. отримала диплом переможця 3-го ступеня за участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук. Команда студентів Інституту посіла III місце у Другому всеукраїнському студентському турнірі істориків (19-21 листопада, м. Київ). Студент Міден Е. отримав диплом 3-го ступеня (за особисті досягнення) переможця регіональної олімпіади з історії Великої Вітчизняної війни у контексті Другої Світової війни (м. Гомель, Білорусія). На цій же олімпіаді команда студентів Інституту здобула 3 командне місце.

Традиційно викладачі Інституту беруть участь у роботі фахових, громадських та освітніх організацій. Так, проф. Коваленко О.Б. очолює правління Чернігівської обласної організації Національної Спілки краєзнавців України, до складу якого входять також О.Я. Рахно та Л.В. Ясновська. Проф. Коваленко О.Б. є членом Ради прикордонного співробітництва «Єврорегіон «Дніпро» від Чернігівської області. Проф. О.Б. Коваленко також виконував обов'язків голови Комітету з освіти та науки – заступника голови Громадської ради при Чернігівській обласній державній адміністрації.

Викладачами Інституту регулярно проводилась популяризація історичних знань у ЗМІ: здійснювалися виступи по радіо, телебаченню та в місцевій пресі (Демченко Т.П., Коваленко О.Б., Рахно О.Я., Черненко О.С., Остряк А.М., Скороход В.М., с.н.с. Ситий Ю.М., Ващенко А.В. та ін.). Співробітники Інституту також є активними учасниками інших науково-освітніх заходів, що проводяться в місті, області та в Україні.